

lődését a különböző gazdasági funkciók motiválták. A házhasználat és a berendezés rövid bemutatása után nagyobb teret szentel az építész a homlokzatképzésnek, amelyet rajzokkal bőségesen illusztrál. A növényi anyagok mellett a 18. század második felétől a kőoromzatok dominálnak, a 19-20. század fordulóján kezdenek burjanzani a homlokzaton a vakolatdíszítések. Az általában szegény lakosság viszonylag kevés gazdasági épületet használt, s ezek között jellemzőek a borospincék, pincesorok, istállók és ólak. A vázlatosan felsorolt egyéb kisipari és szakrális építmények után a vidék egyedi sajátosságát, a barlanglakásokat ismerheti meg az olvasó, amely néhány faluban a lakosság 30-60 %-ának szolgált lakóhelyül. A barlanglakások tükrözték a tulajdonosok társadalmi helyzetét. Az egysejtű „kölyük”-től a szoba-konyha-istálló beosztásig sokféle megoldást alkalmaztak, de a modernizáció, a tüze-lőberendezések átalakítása is jellemző volt. Beszédeselek a statisztikai adatok: például Tibolddarócon 1930-ban 215 barlanglakásban 1463 ember élt, a gyűjtés idején már csak három pinceházban járhattak.

A szerző bevezetőjében utal arra, hogy a Műszaki Könyvkiadó sorozatában bemutatott vidékek népi építészetét szabadtéri néprajzi múzeumok, a Mátra-vidékét pedig tájházak sora mutatja be. Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy Noszvajon a Gazdaház, Cserépváralján pedig a Barlanglakás Tájház idézi fel az oda látogatók számára a Bükkalja építészetének és lakáskultúrájának jellemzőit, de az utóbbi évtizedekben felvirágzott borászatok is előszeretettel fogadják a borkedvelőket nemcsak a pincékben, hanem egykori barlanglakásban vagy a vendéglátás céljára átalakított hatalmas méretű volt barlang istállóban. Noszvajon pedig budapesti művészek vették használatba az egykori pinceházakat.

Nagy József András forrásértékű könyvét nemcsak a néprajzkutatók és hagyományörző építésszek használhatják, de általa a népi tradíciók iránt érdeklődő olvasó is egy időutazás részese lehet. Megismerheti, hogy milyen volt a Bükkalja építésze a múlt század hetvenes éveinek a végén, és ha azon a tájon jár családjával, a könyv inspirációja alapján érdemes felkeresni a tájházként vagy más funkcióban működő épületeket, amelyek kulturális örökségünk sajátos részét alkotják.

Gráfik Imre: Határtalanul. Határon innen és túl. / Grenzenlos – auf Seiten der ungarischen Grenze. / Without frontiers – inside and outside Hungary. Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. 2013. 356 p. /Pannónia Könyvek/

Vargyas Gábor

Gráfik Imre érdeklődésének homlokterében az 1980-as évek közepe – a pannon határszélre való költözése – óta a határainkon túl élő magyarság kulturális örökségének, néprajzi hagyományainak, életkörülményeinek, a társadalmi együttélés formáinak a vizsgálata áll. Jelen kötet ennek a három évtizedes kitaró munkálkodásnak a lenyomata, eredménye. A kötetben a szerző azon – korábban különböző helyeken megjelent – tanulmányai kaptak helyet, „melyek Magyarország *Pannon régiójával*, illetve *Nyugat-Magyarországgal* határos térségekkel kapcsolatos vizsgálódásainak eredményeit tartalmazzák” (6. oldal). E kutatások jórészt határo(ko)n túlvélő nemzetközi téma-projektekhez kapcsolódtak (ALPOK-ADRIA, PHARE CBC, OTKA, OKTK), s épp ezért a magyaron kívül idegen nyelven (többnyire németül, de néha angolul) is megjelentek már. A tíz írást tartalmazó tanulmánygyűjtemény e korábbi eredményeket teszi hozzáférhetővé egyetlen kötetben. Öröndetes újítása azonban, hogy az írások – nyilván a „hármast határ” közelségéből adódó kötődésnek köszönhetően – most nemcsak magyarul és németül/angolul, hanem (legalábbis részben) az érintett országok nyelvein (horvát, szlovén) is megjelennek. Az egyes cikkek illetően formán két, három, sőt akár négy (!) nyelven is olvashatóak, ami nyilvánvalóan jó hatást fog gyakorolni a számba jöhető olvasóközönség, az eladhatóság, és abból következően a hatásgyakorlás vagy a gyakorlati felhasználhatóság tekintetében is.

A szerzőről nem közismert, hogy nemcsak a Szombathelyhez közeli osztrák-magyar kettős, vagy az osztrák-szlovén-magyar hármashatár környékén végzett intenzív kutatásokat, hanem a Pécshez (pontosabban Barcshez) közelebb eső horvátországi magyarság körében, a Belovár – Verőce – Daruvár háromszög által határolt térségben is. (Innen magyarázható minden bizonnyal a pécsi illetőségű Pro Pannonia Kiadó érdeklődése a kézirat iránt.) A tíz cikknek több mint a fele, szám szerint hat írás ennek megfelelően Gráfik Imre horvátországi kutatásait tartalmazza. Ezek az írások a kisebbségi létezéshez való kötődés egyes aspektusait tárgyalják: „A népszínmű szerepét a nemzeti tudat őrzésében” (Horvátország); „A kisebbségi kultúra esélyeit” (Horvátország); „A nemzeti identitást a horvátországi szlovénmagyarság körében”; Egy horvátországi magyar falu, Nagypiszanica/Velika Pisanica „multikulturális kapcsolatrendszerét”; A nyelvhasználat és identitás összefüggését (Horvátország); valamint a polgárháború után az önálló Horvátország létrejöttével nyújtott új lehetőségeket a kisebbségi magyarság identitásörzése számára („Új állam – új lehetőség?”). Közös bennük a néprajzon túli interdiszciplináris kitekintés igénye, történeti, demográfiai, szociológiai adatok számbavétele, valamint a kisebbségek sorsáért érzett felelősség, a nyelvük, identitásuk, vallásuk és kultúrájuk megőrzésért való aggodás és aktív tenni akarás – ami Gráfik Imre tanulmányaiban mindenütt tetten érhető a sorok mögött.

További három tanulmány az osztrák-magyar határra, illetve Burgenlandba visz el bennünket. Az egyik az őrszigeti (Siget in der Wart) *in situ* műemlék- és múzeumegyüttes létrehozásának, valamint lehetséges továbbfejlesztésének a kérdését taglalja. A középkorias kinézetű, de 1648-ban épült, gyönyörű „parasztrenezánsz” falfestésű, eredetileg evangélikus, ma katolikus templom bemutatása után a szerző további népi építészeti műemlékeket (községháza, régi iskola, kocsiszín stb.) is számba vesz, és komplex muzeológiai fejlesztési tervvel szolgál a „falumegújulási mozgalom” (Dorferneuerung) számára. A „Nyugat-Európából Közép-Európába” című cikkben a második legkisebb vasi falu, a 46 lakosú (!) Iklanberény példáján keresztül illusztrálja, hogy Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása milyen nem-várt migrációs folyamatokat is elindított: a szomszédos Ausztriából az olcsó föld- és házáraknak illetve megélhetési költségeknek, továbbá a kedvező közlekedés-földrajzi fekvésnek köszönhetően a rendszerváltást követő években 10-14 – többnyire nyugdíjas – osztrák állampolgár telepedett meg állandó tartózkodási engedéllyel! A szerző finom szociológikus érzékkel az e helyzetből fakadó következményeket, magyarok és osztrákok kapcsolatrendszerét, kommunikációját, a betelepedés két hullámát vizsgálja, különös tekintettel a folyamatok dinamikájára. A hasonló című, de tágabb tematikájú „A Pannon-táj vonzása – avagy – Nyugat-Európából Közép-Európába” ugyanezt a kérdést vizsgálja tágabb összefüggésekben, immár nem egy esettanulmány keretében, a lehetséges vonzerők, letelepedési motivációk és akadályok felvázolásával. Végezetül a tizedik írás az osztrák-magyar-szlovén hármashatáron 1922-ben felállított emlékmű felállításának körülményeivel foglalkozik és a hozzá kapcsolódó társadalmi, politikai és régiótörténeti vonatkozásokat tárgyalja („Hármashatár. Közép-európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig”).

Mint azt a cím („Határtalanul”) jelzi, valamilyen módon mindegyik írás a határok, illetve az immár „határtalan” lét kérdését boncolgatja; célja és témája az egységesülő Európa révén a kisebbségek számára nyíló – reméljük – pozitív lehetőségek számba vétele, a kisebbségi magyarság fennmaradásának létkérdései. Mindezek alapján nyugodtan ajánljuk nemcsak a szűk szakmabeliek, hanem az ilyen kérdések iránt is érdeklődő közéleti személyek, a döntéshozók figyelmébe is.

Balázs Géza–Viga Gyula (szerk.): Közelítések a pálinkakultúrához. Budapest: Inter, Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft. 2013. 111 p.

Máté György

Az egyik legnépszerűbb témában jelent meg új kiadvány: a 2008-ban Miskolcon nagy sikerrel megrendezett *A magyar pálinka* című konferencia előadásainak írásban elkészült változatai olvashatóak egy igényesen megszerkesztett kötetben. A 14 hosszabb-rövidebb tanulmány, valamint két kísérő melléklet szerzői, azaz a konferencia előadói nemcsak a néprajztudomány berkeiből kerültek ki, ennek következtében pálinkakultúránk többféle megközelítése érhető tetten a kötetben.

Történeti áttekintések nyitják az írások sorát, amelyeknek adatait érdemes összevetni a mai gyakorlattal. Marton Szabolcs régészeti leletekre és írott forrásokra utalva egészen a 13. század közepéig tudja visszavezetni a tömény italok magyarországi megjelenését, de megjegyzi azt is, hogy feltételezhetően már a Kárpát-medencébe való érkezés előtt is ismerték elődeink ezt az italfajtát. A kezdetekhez fontos még megemlíteni, hogy a pálinka gyógyászati szerepet töltött be – csakúgy, mint a csokoládé, a tea vagy a kávé –, de viszonylag gyorsan élvezeti szerré alakult. A szerző – többek között – azt a folyamatot is bemutatja, hogy az évszázadok során hogyan nő a szerepe az égetett szeszesitaloknak, illetve, hogy az alapanyag tekintetében hogyan tolódik el a hangsúly a gabonáról a gyümölcsre. Még a 19. századhoz kapcsolódó ismereteket bővíti Szulovszky János, aki elsősorban a statisztikai források (Fényes Elek, Keleti Károly és mások) segítségével teszi mindezt. Külön kitér arra is, hogy még Kossuth Lajos is publikált e témában. Az egyik legnagyobb mai szakértő, Balázs Géza átfogó és alapos írása szélesíti a történeti keretet, valamint megadja a „néprajzi esszenciáját” a szóban forgó italnak. Ugyancsak a kötet első felében kaptak helyet azok az írások, amelyek egy-egy tájjal, vagy településsel kapcsolatosan vizsgálják a témát. Ezek bevezetőjeként is tekinthető Páll István dolgozata, aki a földrajzi, éghajlati viszonyokat bemutatva igyekszik meggyőzni a magyar pálinkáért eddig nem rajongó olvasót, hogy a Kárpát-medence tájain teremnek a legjobb alapanyagok, azaz gyümölcsök, eme ital számára. Ennek ékes példája a szatmári szilva, amelyről részletesen szól a tőle megszokott stílusban a téma avatott ismerője, Cserenyák László. Hasonlóan egy helyi gyümölcsből, a mára szinte „márkanév” szerző nagykörűi cseresznyéből készített pálinka áll Sári Zsolt írásának középpontjában is, aki kitér gazdasági, társadalmi és kulturális hatásokra. Más utat járt be a berkenye, amelyről Sonnevend Imre értekezik. A szerző levéltári adatokat is felhasználva igyekszik összefoglalni a berkenyefajták jelenlétét a Kárpát-medencében, amit európai utalásokkal egészít ki, valamint felhívja a figyelmet, hogy ez a kissé fanyar ízű, de gyógyhatással is bíró és mára ritkaságnak számító gyümölcsfajta több odafigyelést érdemelne. Bali János a szerémségi Maradék községben gyűjtött és megtapasztalt pálinkafőzéssel és -fogyasztással kapcsolatos ismereteket vázolja fel, s mindezt beágyazza az itt élő szórványmagyarság társadalmi viszonyaiba. Ugyanígy egy kisebb lokális, történetesen Somogy megyei közösség adja meg a keretet Knézy Judit és Eperjessy Ernő írásának. Előbbi szerző 18–19. századi levéltári adatokat felhasználva a csurgói uradalom pálinkaégetőiről és -árusairól szolgál újabb adatokkal, míg az egykori, de ma is nagy megbecsülésnek örvendő őrtilos-szentmihályhegyi tanító egy érdekes, hangokkal történő jeladási rendszerről, a hujákolásról vagy hujjogatásról ír, amely arra volt hivatott, hogy a dombos vidék szétszórt lakossága figyelmeztesse egymást finác vagy csendőr érkezéséről.

Hadobás Sándor a bányászok pálinkázásáról szóló dolgozatát olvasva sokaknak Katona Imre írása juthat eszébe, aki szintén egy foglalkozási csoport, a kubikusok hasonló szokásairól jelentett meg korábban egy tanulmányt. Ezekből is látszik, hogy a táplálkozás, jelen esetben a pálinka vizsgálata több társadalomnéprajzi összefüggésre is rávilágít. A pálinkához kapcsolódó tárgyi világ